

Az új világ küszöbén.

Második és befejező közlemény.

A munkástársadalom körén kívül élők alig sejtik azt a mérhetetlen erkölcstelenséget, amely az emberi társadalomban a termelés, az emberi előretörés körében elterjedt.

A nagytőke a maga módja szerint, a szervezett munkásság a munka jutalmát az amerikaiizálás, sztájkok, a termelő eszközökben okozott károk és más csalafintaságok útján igyekszik kikényszeríteni.

A háboru utáni állapotok arra mutatnak, hogy a nagytőke nemzetközi tud maradni, ellenben a *munkásság nemzetközisége* — a Népszövetség becsületes elgondolásán nyugvó szabályozáson túl — *nemzetiségi elv előretörése folytán széttöredezett*, s a munkásság ma nem is lehet sors-adta rendelése szerint más, mint *nemzeti munkásság!*

Minden kultúra *szűkebb keretben* csak nemzeti lehet és semmi nemü magasabb emberiség nem fejlődhetik ki másként, mint a nemzeti közösség keretében.

Engelbert szerint: Minden kultúra nemzeti, a *szociálistmus és nemzeti gondolat* tehát nemcsak hogy nem ellentmondások, hanem szükségképen összetartozók.

Erre csak azért mutaték rá, hogy a mi munkásságunk fölismerje, hogy a munkanélküliség rettenetes nyomorán a nemzetköziség nem segít.

A világtőke a hatalmas, nagy államok imperiálista politikáján át igyekezett és törekszik a kisebb államokat, tár polgárai szabad egyénekként élnék, gazdasági rabszolgaságra juttatni, a nemzetközi nagy kölcsönök kamatait a polgárok nyomorából és véres verejtékéből is kipréselni, ha rongyokban jár is a nép.

E célt a világtőke a világgazdasági módozatok útján kívánja elérni s ezért a kisállamok a szabadkereskedelem elvével szemben

a legrettenesebb védőeszközhöz: az *önellátáshoz* kellett, hogy folyomójanak Ez teszi megérthetővé az autarchiát.

Ez teszi megérthetővé a nemzetközi szabadforgalom megkötttsége folytán: az irányított gazdálkodást.

Ez teszi megérthetővé az eladósodott polgárok gazdálkodásába való beleszólást: a gazdaadósságok rendezését és a védett birtok rendszerének bevezetését.

A vidéki kulturális viszonyok hátramaradása és a nagyvárosi élet kifejlesztése maga után vonta a szintén vagyontalan városi tömegek, a gyári munkásság elnyomott helyzetét s akként úgy a vidéki, mint a városi vagyontalan tömegek kifejlesztett életigényeiknek emberies kielégítése társadalmi követelménnyé vált.

Mindezek nem csak a mi viszonyainkra, hanem az előre bocsátott általános szemlélet mellett a nyugateurópai államok egységes gazdasági viszonyaira is vonatkoznak s mi e szemléletben a nyugateurópai kulturához való tartozandóságunknál fogva kapcsolódnak bele. Az kétségtelen, hogy a mai államközi helyzetben a győzők valamivel kedvezőbb helyzetben vannak, azonban az egyaránt megromlott gazdasági viszonyok *lúzmérője*: a tömeges munkanélküliség és elhelyezkedési lehetetlenség mindenütt lázas állapotot mutat.

A multban a magánember legmagasabb igényét jelentő *személy és vagyonbiztonság* feltétlen megvalósítása mellett a tulajdon és munkaszabadság az élet lehetőségeit teljesen biztosították.

Ma az államok külön küzdelmet folytatnak az elnyomó államokkal szemben saját fennmaradásukért a gazdasági rabszolgaságba juttatás ellen.

És külön küzdelmet folytatnak a saját polgáraikkal szemben a polgári társadalom rendjének: a magántulajdonnak és munkaszabadságnak megvédése érdekében.¹

Mindezek a küzdelmek az államot annyira előtérbe helyezik, hogy az állam ma nem csupán a valláserkölcsi alapon nyugvó társadalmi rend legfőbb őre, hanem az egyes ember mindennapi sorsába belenyúló hatalom.

Valósággal azt a látszatot kelti, hogy egyes szociálisták ábrándképe: az államszocializmus valóra vált.²

¹ Legközvetlenebb példa erre Ausztria.

² Amint én észlelem, a polgári társadalom alkotmányos államának ez

A szocializmus elméleti miveltői előre látták, hogy az alsóbb néprétegek, kulturális igényeinek fokozott fejlesztése a vagyoni viszonyok megosztása felé fog vezetni.

A világot átfogó kulturmorphologiai szemlélet mellett a sárga faj mithoszok területén vajudik és India egyelőre gyarmati helyzetéből akar szabadulni, ami politikai és polgári szabadságra törés. De e mozgalomnak is megvan a gazdasági színezete is.

Amerika ipari része: a technokrácia területe a munkanéküliséggel szemben és a gazdasági állapotok megjavítására oly mérvben nyult bele a magángazdálkodásba, amely ez állam hatalmi theoria mellett indokolhatónak látszik, de erőszakos formájában mégis csak a magántulajdon kommunizálása.

A nyugateurópai államok a legkülönbélebb kísérleteken esnek át, amelyek az *állami szocialisztikus* irányzatokat képviselik

Mind ezek a kísérletek a magángazdaságba való beavatkozás, a munkaszabadságba való belenyulás formájában mennek végbe, amely intézkedéssel végeredményben az egyéni szabadság nyilvánvaló korlátjaivá válnak.

A polgárság helyzetét rendszerbelileg nézve nyilvánvaló, hogy: az államok ma a saját gazdasági függetlenségük és a polgárok vagyoni érdekei védelmére mindent meg kell, hogy tegyenek a kívülről jövő nyomásokkal szemben.

Ebből a célból *befelé* is mindazt meg kell hogy tegyék, amely intézkedések az autarchiából okszerűleg folynak, azonban a legkorlátlanabb államhatalom soha sem volt elegendő arra, hogy az egyének mindennapi sorsát biztosítsa.

Az államhatalom ott nyilvánul organikusan és egészségesen, ahol az államban *concentrált erő köös* érdekek szolgálatában áll, mihelyt azonban részlet-kérdések megoldását vállalja, az *egyéni* és *helyi* autonomia megoldására, az egyén mindennapi igényeinek kielégítésére teljesen képtelennek bizonyul.

a beavatkozása ezidő szerint nem több a gazdasági szükség parancsolta kényszerű beavatkozásnál, anélkül, hogy államszocializmusról beszélhetnénk.

Wagner szerint: a céltudatos államszocializmusnak két, egymással szorosán összetűző feladatot kell megvalósítania:

a) az alsó, dolgozó osztályoknak általános, akár a felsőbb vagyonos osztályok terhére való felemelését és

b) a vagyonoknak a birtokos osztályok egyes rétegeinél és tagjainál való felhalmozódásának tervszerű korlátozását.

Én úgy nézem, hogy itt az a legenda a legszemléltetőbb, amely szerint Szent Péter a világrendjével nem lévén megelégedve, az volt az óhaja: csak egy napra bár kormányozhatná a világot. Megadatott, de estére teljesen kimerült, jöllehet csak a szegény ember tehénével bajlódott egész nap, a világ többi részére nem jutott ideje ügyelni.

A nagy mindenség harmoniája Isten kezében van és minden ember a *soját* sorsának a Prometheus-sza.

Az állam rendjének, a polgárok személy- és vagyonbiztonságának megvalósítása az államhatalom erejéből foly, de már az *egyesekek* sorsa — kivéve a munka falansztert — nem az államtól függ.

Amidőn ezt hangsúlyozom, mai szomorú helyzetünkben a tömegnyomor és a közismert munkanélküliség mellett nem megyek el szótlánul.

Ezek a jelek mutatják, hogy új világ küszöbén állunk.

Amint elől rendszerbelileg kiemeltem, most itt az egyénekre vonatkoztatva, mondhatjuk, hogy minden átmeneti kor bizonytalan körvonalai egyének, osztályok bukását rejtegetik. A bizonytalanságnak ez a felfokozott állapota teszi a mindennapi kenyerét biztosnak tudni akaró ember sorsát kétségbeejtővé. Az urí imádság fohász-kodó áhitata — lázadó szólammá keményedik és az egész emberi társadalom szenvedő mai berendezkedésében még sem tudja embertársunk szerény kívánságát valóra váltani.

De hát mitévők legyünk? — vetődik föl a kérdés.

A mai felfokozott kulturigények közepette, a civilizáció mai fokán és mai nyomorában is az emberiség Istenben vetett hittel kiáltja bele a körülöttünk dübörgő világba a nagy magyar genie: Madách eme vizóját: Ember küzdj és bizva-bizzál!

Tudatában kell lennünk annak, hogy a kulturformák hosszú vajadások eredményei. A most kialakuló új világ kulturformáját ma még senki sem tudja megállapítani.

A ma folyó küzdelem a nagy embertömegek jelszavaiban rejltő *igazságokat* fogja valóra váltani, de úgy, hogy a múlt értékeivel harmoniába hozza.

Minden kulturfok csupán az előző folytatása és az erőszakosan létesített kulturformák is visszakanyarodnak a megszabadítás-

hoz, hogy egészségesen tovább fejlődhessenek. (Gondoljunk a francia forradalmakra és a magántulajdonhoz visszatérő Szovjetre).

Én úgy nézem, hogyha a mi középosztályunk behatóbban foglalkozott volna a mai kor szellemével, a társadalmi kérdésekkel, az eseményeket nyugodtabban szemlélné, a jövő kialakulása elé több megértéssel és nagyobb reményekkel tekintene.

Ebből a szempontból ma már tisztában kell lennünk azzal, hogy az 1848-ban nálunk felbomlott rendi társadalom a világ-civilizáció gyors tempója folytán egy századon belül még csak meg se merevedhetett polgári tagozódásában s már is a jelenkor manifestálódásához kell igazodnia.

Ezt úgy fejezem ki, hogy társadalmilag *amerikanizálódtunk* — *elámerikaisodtunk*!

Ez azt jelenti, hogy az egyes társadalmi osztályok ma már oly rugalmasokká váltak, hogy felsőbb társadalmi osztályunk többé nem biztosíthatja utódainak azt az élet-standardot, azt az életformát, amelyben a szülők éltek és a gyermekek bele születtek. A nyugateurópai kultúra keretében a rendi szervezet nem volt kaszt-szerű megmerevedés, tehát a demokratikus irányzat a társadalmi értékek kitermelésében könnyen legyőzhető akadályokkal állott szemben.

Ma ott vagyunk, hogy társadalmi osztályokra való tekintet nélkül a *fajlag* értékesebb egyedek érvényesülhetnek.

De ez se új gondolat. Így volt ez a múltban is, csak az egyszerűbb életviszonyok között, a vidéki elhelyezkedés mellett a megélésre való lehetőségek kedvezőbbek voltak. A városi kulturára való mértéktelen arányú vágyódás tette a vagyontalan családok sorsát bizonytalanná és az értéktelenek jövőjét kétségessé. Valójában mindig az értékesebb egyedek és családok érvényesültek. Utalok a főiskolába jutás selekciójára, továbbá az östermelés ipar és kereskedelemre.

Amíg a nemzet sorsát a kard döntötte el: a vitézlió egyéniségeké és családoké volt a jövő.

A nemzetek szellemi és gazdasági küzdelmében, *ma a gazdasági és szellemi harcra* képes egyének állanak a harcban és a vezető pozíciókban, tehát a magántulajdon megszerzésében is övék az előny.

Az állami mindenhatóság gondolata mellet is azok a csalá-

dok alkalmazkodnak helyesen a korszellemhez, amelyek a *külsőségek helyett* a lelki és szellemi élet minél tökéletesebb kifejtésére törekednek. Ezek az el nem kommunizálható kincsek.

Szerénységre nevelő egyházunk társadalma mindig azáltal tudott felszinen maradni, hogy puritán, szerény életigényei mellett a lelki tulajdonságok és szellemi kincsek megszerzésére sokat, mindent áldozott.

Hirdetem, hogy minél kulturáltabb egyének kell, hogy legyünk lelkiekben, ellenben csak a szabókultura, csak a külső látszat a pillanatnyi sikernél többet nem biztosít.

Az unitárius ifjúság előtt — a gondolat az általános nézőpontokhoz kapcsolva — más cél nem lehet, mint az egyéniség, az egyénekben rejlő, öröklött tehetség minél tökéletesebb kifejtése.

Az, hogy a multban, mi öregek, miként oldottuk meg az életfeladatokat és hogy nekünk mi sikerült és mi nem, némileg lehet példaadó, de ma új világ küszöbén állunk és a fiatalság csak akkor tud érvényesülni, ha a felfokozott kulturigényeknek és a civilizáció követelményeinek megfelelni képes.

Ős régi mondás, hogy: a tudáshoz nem vezet királyi út. Minden következő nemzedéknek ugyanazt a tövises utat kell taposnia, ha a multban szerzett ismereteit fenn akarja tartani. A tudás nem örökölhető.

Ugyanezt a gondolatot Göthe is hirdeti: Ha a világ általában előhalad is, az ifjúság kénytelen mindig és újból elől kezdeni és mint *egyén* a világkultura Epócha-ját végig küzdeni.¹

Aki ezt a tempót képességeinél fogva bírja — az érvényesül, különben kérérlhetlenül lemarad és *egyszerűbb sorsra kényyszerül*.

Ez egyben a fajok és nemzetek harca is. Az a nemzet fog érvényesülni és fennmaradni, amelyik a mai kultura hordozására minden tekintetben eléggé fejlett.²

¹ Az elől kiélezett fejlődési folyamat következtetéseit az ifjúságra alkalmazva, jól meg kell jegyeznie az ifjúságnak, hogy a civilizáció fokozatos fejlődése mindig komplikáltabb és összetettebb lesz és az az egyénnel szemben mind fokozottabb követelményekkel lép fel.

² De jól jegyezzük meg: könyörtelen igazság, hogy a civilizáció hajlamos arra, hogy megrontsa *hordoóinak* veleszületett képességeit; hogy fel-

Épen ezért nekünk fajilag is, egyházilag is súlyt kell helyezni arra, hogy fiatalságunk *testben és lélekben erős, tudásban hatalmas* és erkölcsében megingathatatlan legyen. De mert a tudás megszerzése egyebeken kívül a vagyon kérdése is, az egyén e gazdagsághiányát nálunk a közös áldozatkészség kell, hogy pótolja, de csak az egyénileg értékes és komoly jövővel biztató fiatalsággal szemben. *Az értéktelenek istápolása az arravaló értékesek gyöngítése!*

A mi fiatalságunk küzdelme nem magában álló. Ez a küzdelem a magyar ifjuság küzdelmének organikus része és tovább menve: a nyugateurópai kultúra egész területén az ifju generáció a Göthe által érintett új kor szellemében küzd egy jobb jövőért.

Az európai ifju generáció, ha kétezer évre visszanéz, még mindig oly korszak kulturáját éli, amelyért érdemes küzdeni és áldozni.

Mindaddig, amíg a nyugateurópai fajok együttesen a kultúra hordozására és fenntartására elég erőseknek bizonyulnak, ennek a kultúrának a lehanyaglásától nem kell félni, de fennmaradásáért tudni kell dolgozni és áldozni.

Ezzel az elgondolással a mai polgári társadalmi berendezkedés alapját képező magántulajdon és munkaszabadság elvét megmenthetőnek látom, de csak úgy, ha a polgári társadalom Konfuce tanítására figyel:

„Aki nem törekszik törekedve, azt nem segítem utján. Aki nem küzd a kifejezésért, annak nem nyilatkozom meg. Akinek egy sarkot mutatok és azt nem tudja átvinni a másik háromra, annak nem ismételek!”

Ennek a lényege az, hogy minden ember önmaga kell, hogy a saját problémájának megoldására törekedjék!

Az igazi nagyok csak akkor fognak vezetőkké emelkedni, ha lesz egy helyesen tájékozódó és cselekvő polgári társadalom.

Többet tenni, mint az ut önálló megtalálásának processzúsát más emberekben megindítani és megkönnyíteni, egy Messiásnak sem áll hatalmában.

emésszen erős törzseket; hogy megsemmisítse épen azokat a faji értékeket amely értékek először ké, essé tették a népet arra, hogy civilizáló feladatra vállalkozzék.

Jézus is csak *ezt* tette, mondván: én vagyok az út, igazság és élet.

*

Ez egyetemes kulturformológiai szemlélet előnkbetárja, hogy a mythoszok területén a *sárgafaj* új kulturforma megvalósítására tör.

A Csendes Óceántól—Nyugateurópáig szabadságot az egyéni és magántulajdont megsemmisítő szovjet terpeszkezik a munkaszabadság kizárásával De egy nagy változás lehetőségével.

A nyugateurópai keresztény kultúra területén az istenség trónjára emelt tiszta ész, az *értelem*, a technokracia úgy látszik, technikus kiteljesülésében elérte fejlődésének ama *fokát*, amelyen önmagában meg nem állhat!

De mert az élet értelme az emberi társadalom haladását, fejlődését jelenti, a mindig cselekvő *szellem* most már az irracionálisban való elmélyedés útján kell, hogy egyenértékét megtalálja.

Csakis az eddiginél mélyebben járó és a lelkiekre *irányuló értelem* újíthatja meg a világot — anélkül, hogy fölládozná azt, amit eddig a kultúra fejlődéséből nyert.

Keyserling szerint az értelem az élet vallásos oldalát teremtheti hallatlan mértékben újjá, mert ami a vallás tárgya: az éppen az élet végső értelme!

Az értelem és lélek reális végső mélysége az, amely új összekapcsolódásban jelenti azt az irányt, amerre a nyugateurópai kultúrának haladnia szabad.

A sofför-típust a maga nyers primitivségében Európában a kulturtípus túlszárnyalta. Ma már a vezető egyéniségek, a műveltek túljutottak a materiáлизmuson, de még ott a tömeg.

Ma tehát Európa hivatása attól függ, hogy ki tudja-e termelni azt a világfőlényes típust, amint az 2000 évvel ezelőtt Palesztinában történt, aki azután a fejlődés irányát megszabja. Ez a típus azonban már nem egyoldaluan vallási típus kell hogy legyen, hanem a mai élet eleven típusa, aki magában hordja ama belső centrumot, ahonnan egyaránt uralkodhatik az ember isteni és ördögi természetén!

Amikor új, felfrissült lelkisége fogja megszabni a kultúra út-

ját s ezért sorsdöntő, hogy minő lelki vágyakkal lépjük át az Újvilág küszöbét.

És itt, e valláserkölcsei testület felolvasó ülésén, az egyházakra, az összes egyházakra mutatok reá, mert a polgári társadalom valláserkölcsei alapon a különböző történelmi egyházakban van megszerveződve.

Az összes egyházak papjai tehát karöltve riadót kell, hogy fujjanak a családi élet és a polgári társadalom beteges tünetei ellen. A védett helyzetben levő papok, ne tartózkodjanak a közéleti botrányok és visszaélések ellen sikra szállani, mert az erkölcsi közvélemény kialakítása az ő hivatásuk, ha Savonarola sorsára jutnak is, akit Firenze piacán megégettek.

„Ne feledjék, hogy aki a világot *belsőleg* új szempontból értelmezi, az egyuttal *külsőleg* is átalakítja azt.“ Mi pedig egy átalakított új világba a kifejtett szempontok mellett — új reményekkel, új isteni és emberi vágyakkal akarunk belépni.¹

Dr. Tóth György.

¹ A közelebbi részletek olvashatók: Frobenus: Paideuma; Letrop Aladár: Lázadás a civilisatio ellen c. munkájában és Keiserling: küömböző munkáiban.

Mikor és hogy lett az óvári protestáns főiskola unitáriussá? ¹

Első szavam a mélységes köszönet és hála azért a megtisztelő és kitüntető bizalomért amely engem erre a tisztre elhívott. Ismerem ennek az öreg kollégiumnak, mindnyájunk Alma Materének multját. Tudom, hogy milyen kritikus időkben, az egyház testi és szellemi szenvedéseinek és nélkülözéseinek minő végső óráiban s minő céllal szerveztetett az isk. felügyelő-gondnoki tisztség. Tudom, hogy az idők folyamán egyházunknak minő vezető és reprezentáns egyénei töltötték be ezt az állást. Ha összemérem velök anyagi erőmet és szellemi képességeimet s elgondolom az iskola hivatását, különösen mai helyzetünkben: a tehetetlenségnek és az erőtlenségnek csüggesztő érzése lepi meg lelkemet. Ezért, ha ez állás elfoglalásának ez ünnepélyes órájában programot kell adnom, ebbe az egyetlen mondatba foglalom azt: minden erőmet és még meglevő tehetségemet legjobb tudásom és leliismeretem szerint ennek az intézetnek, az unitarizmus szíve és fókusa érdekeinek szentelem. Teszem ezt a nyilatkozatot abban a meggyőződésben, hogy az unitarizmus, mint vallásos világnézet egyedül képes a mai ember szellemi igényeinek kielégítésére és abban a hitben, hogy ez a vallás ezen a területen a magyar nemzeti gondolathoz soha hűtlen nem lesz.

És ezzel be is fejezhetném mondanivalóimat.

Azonban méltóztassanak nekem megengedni, hogy fennebbi fogadalmamnak mintegy bizonyítékául, bármennyire eltérő is az eddigi szokástól, annak a kérdésnek a megfejtésére vegyem igénybe

¹ Felolvasás Kolozsvárt, 1934. április 29-én tartott koll. felügyelő-gondnoki beiktató ünnepélyen.